

Dokumentumszolgáltatás Franciaországban – új fejlemények

A dokumentumszolgáltatásról szóló helyzetjelentés óta (LIBER-konferencia és stratégia = [TMT, 50. köt. 12. sz. 2003.](#)) jelentős változások történtek Franciaországban.

Nyílt hozzáférés

A CNRS élére új vezető került, aki korábban a számítástudományi kutatóintézetet vezette. Fő feladata, hogy meghatározza a CNRS stratégiáját a tudományos tájékoztatás és a nyílt hozzáférés terén, koordinálja nemzeti és nemzetközi szinten az információpolitikát. Az új stratégia a következő fő irányokat tűzte ki:

- intézeti adattárak, repozitóriumok létesítése a nagy kormányzati kutatási szervezetéknél, mint a CNRS, az INRA és az INRIA;
- terminológiai kutatások és szabványosítás a rendszerek közötti átjárhatóság (interoperabilitás) javítása érdekében;
- társadalom- és humántudományi nemzeti tudományos információs hálózat létrehozása, amely magában foglalja a nyílt hozzáférési kezdeményezéseket, az elektronikus kiadást, az online gyűjtemények és archívumok, az adatbázisok, a szürke irodalom elérését, valamint kutatásokat az információs és kommunikációs területen.

A cél, hogy a tudományos információkat széles körben elérhetővé tegyék az egyetemi felhasználók számára. Ez természetesen hatással van a dokumentumszolgáltatások iránti igényekre, és a dokumentumszolgáltatást/könyvtárközi kölcsönzést végző szervezetekre.

Konzorciális beszerzés és nemzeti archívumok

A mintegy 70 ezer egyetemi és kutató munkatársat képviselő három nagy kutató szervezet (CNRS, INSERM, INRA), és a COUPERIN egyetemi konzorcium hároméves megállapodást kötött az Elsevierrel a Freedom Collection használatára. Ez több mint 1300 Elsevier-folyóiratot érint, amelyeket a francia könyvtárközi kölcsönzési hálózatban

lehet igénybe venni. Tárgyalások folynak az Elsevierrel a „Cell Press” és a Thomson Scientific-kezel az „ISI Web of Science” tekintetében.

Az országos licencekre kötött megállapodások azonban nem találnak egyértelműen pozitív fogadtatásra. Felmerült a kétség, hogy ezek a megállapodások jelentik-e a jövőbeni modellt, vagy a költséges és sok megszorítást tartalmazó „nagy üzlet” utolsó eseményei. A tapasztalatok meg fogják mutatni, hogy a „nagy üzlet”, illetve vagy a kiválasztott forrásokra kötött egyedi szerződések meddig tudnak egymás mellett élni. A legfőbb probléma, hogy nincs meghatározva, meddig tart a licencelt anyagok elérése. A Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium, a CNRS és az egyetemek új programot indítottak a nemzeti digitális források archívumának kialakítására, amelynek az INIST és/vagy a CINES ad helyet.

Portálok

1999-től kezdődően az INIST hat portált indított a CNRS és más kutató közösségek számára a tudományos információk eléréséhez. Közülük a leg-sikeresebbnek a BiblioVie élettudományi portál bizonyult, amelyhez az első évben mintegy 300 kutatóhelyről több mint 400 ezer kérdés érkezett.

2005 márciusában a francia egyetemi katalógust és könyvtárközi kölcsönzési rendszert üzemeltető ABES ügynökség az egyetemek számára nemzeti portált nyitott. Itt számos bibliográfiai és teljes szövegű adatbázist lehet egyidejűleg és több szempont szerint keresni, (pl. Biomed Central, PCI Full Text, Elsevier ScienceDirect, a Francia Nemzeti Könyvtár Gallica teljes szövegű archívuma, SUDOC egyetemi központi katalógus).

Az elektronikus folyóiratok elérhetőségének hatása a dokumentumszolgáltatás iránti igényekre

Franciaországban is megfigyelhető az általános jelenség, hogy az elektronikus folyóiratok elérhető-

vé válása csökkenti a dokumentumszolgáltatási kérések számát. Az első országos licenc megkötése, 1999 óta csak az élettudományok területén 60%-os csökkenést tapasztaltak. Ugyanakkor még mindig jelentős maradt a másolatrendelés azokra a cikkekre, amelyek a licencek által nem lefedett folyóiratokban jelentek meg (pl. ugyancsak az élettudományok területén 2004-ben a CNRS mintegy 2000, a BiblioVie portálon nem elérhető folyóiratból 6100 cikket rendelt az INIST-en keresztül, és további 1100-at a régebbi folyóiratokból, amelyekre a licenc nem terjedt ki).

Egyetemi könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás

2004 októberében két szakmai szervezet részvételével tartották az első országos könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási találkozót, amelyen több mint száz könyvtári vezető vett részt. A téma a könyvtárak fejlesztési feladatai és a kapcsolódó pénzügyi vonatkozások (árképzés, számlázás, költség/hatékonyság elemzés) volt. A megbeszélések 2005-ben is folytatódtak. Ennek nyomán néhány nagy egyetemi könyvtárban megkezdtek annak a lehetőségnek a vizsgálatát, hogy teljesen ingyenes legyen az egyetem vagy a régió területén a kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás. A CNRS megrendelt egy tanulmányt arról, hogy a hozzá tartozó laboratóriumoknak az INIST térítésmentes dokumentumszolgáltatást nyújtsanak.

Az egyetemi könyvtárak és az INIST közötti együttműködés erősítésére az INIST állományát (időszaki kiadványok és monográfiák, beleértve a konferenciakiadványokat, disszertációkat és téziseket, kutatási jelentéseket stb.) tükröző katalógust csatlakoztatják a nemzeti központi katalógushoz, és elérhetővé teszik a SUDOC portálról.

Elektronikus dokumentumszolgáltatás

Ezen a téren is megkezdődtek az előkészületek: a COUPERIN konzorcium néhány tagja olyan szempontból elemzi a tudományos kiadókkal kötött licenceket, hogy hasznosítani tudják-e a licencelt anyagokat az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz.

Az INIST folytatja a térítéses dokumentumszolgáltatást az online gyűjteményekből, valamint nyomtatott állományából küldi a megrendelésre szkennelt dokumentumokat. A nagy kiadókkal folytatott tárgyalások eredményétől függően változik az INIST információs rendszere, szolgáltatási

munkafolyamata és árstruktúrája. A tárgyalásoknál fontos kérdés a közintézményektől és a vállalati szektorból jövő kérések szétválasztása (eltérő módon kezelése).

Jogi kérdések

A szellemi tulajdonra vonatkozó jogszabályok változása Franciaországban is új helyzetet teremtett a dokumentumszolgáltatás számára. Az új törvényeket élesen bírálták a könyvtári és információs szakemberek, levéllel fordultak a köztársasági elnökhöz, és online petíciót indítottak. A fő kifogásuk, hogy az új törvényben megszűnnek az oktatási és kutatási terület kiváltságai. Céljuk, hogy a számukra fontos területeken általános jogosultságot kapjon a nyomtatott és digitális másolatok nonprofit felhasználása. A francia szerzői jogi ügynökség (*French copyright agency = CFC*) 2005-ig valamennyi kiadót képviselte, hacsak nem kérték az ellenkezőjét. 2006-tól változik a helyzet: a kiadóknak kell kérniük, hogy bekerüljenek az ügynökség által képviselt szervezetek jegyzékébe.

Egyelőre beláthatatlanok a törvény hatásai. Az biztos, hogy a dokumentumszolgáltatást folytató könyvtáraknak közvetlen szerződéseket kell kötniük azokkal a kiadókkal, amelyek nem szándékoznak igénybe venni a CFC-t. Valószínűleg a kiadói szerződések és a CFC-vel kötött megállapodás egymás mellett léteznek majd, ami sem a könyvtárak és az információs szakemberek munkáját nem könnyíti, sem az egyetemi és tudományos felhasználók számára nem lesz előnyös.

Tisztázásra várnak még olyan kérdések, mint a nemzetközi szolgáltatások igénybe vétele (pl. *SUBITO, British Library*).

Következtetések

A fő kérdés a jogi problémák tisztázása. Közismert, hogy a tudományos információ, ezen belül is a természet-, műszaki és orvostudományi, jelentős bevételt hozó piac. A jog a gazdasági élet jelenségeire reagál, azaz a szerzői jog mögött pénzügyi érdekek húzódnak: milyen piaci értéke van egy cikknek vagy másolatának, kinek kell ezért fizetnie, mit képes és hajlandó a közsféra fizetni?

A tudományos információ terjesztése fontos kérdés az oktatásban, a kutatásban és a fejlesztésben. A dokumentumszolgáltatás része egy nagyobb, az adatbázisokat, előfizetéseket, archívu-

mozgalmak, keresőmotorokat, portálokat stb. magában foglaló „elérési üzletnek”.

2005-től a jogi környezet és a kiadói lobbizás helyzete erősödött, több a korlátozás, nőttek a tudományos információ elérhetőségének árai. Ennek következtében erősödtek az egyetemek és a kutatóintézetek nemzeti és nemzetközi szintű együttműködési törekvései, gyorsult a *nyílt archívumok* mozgalom. Milyen hatás várható, ha az árak és a jogdíjak nem indulnak el lefelé a reális szintig?

Mindehhez járul az, hogy az *IFLA Dokumentum-szolgáltatási és Könyvtárközi Kölcsönzési Szekció*-jának élére a 2005–2009 időszakra *Jacqueline Gillet*-t, az INIST könyvtári háttérszolgálatának vezetőjét nevezték ki.

Jegyzetek (a hivatkozott intézmények teljes neve és honlapjának címe):

1. ABES: French academic bibliographic agency (<http://www.abes.fr>).
2. CCSD: CNRS laboratory for direct scientific communication and open archives (<http://www.ccsd.cnrs.fr>).
3. CFC: French copyright agency (<http://www.cfcopies.fr>).

4. CINES: French national computer centre of higher education at Montpellier (<http://www.cines.fr>).
5. CNRS: French national centre for scientific research (<http://www.cnrs.fr>).
6. COUPERIN: French academic consortium (<http://www.couperin.org>).
7. INIST: CNRS institute for scientific and technical information at Nancy (<http://www.inist.fr>).
8. INRA: French national institute for agricultural research (<http://www.inra.fr>).
9. INRIA: French national institute for research in computer science and control (<http://www.inria.fr>).
10. INSERM: French national institute for medical research (<http://www.inserm.fr>).
11. SUDOC: French national academic union catalogue (<http://sudoc.abes.fr>).
12. TEI: International Text Encoding Initiative (<http://www.tei-c.org>).

/SCHÖPFEL, Joachim: Between open access and copyright: document supply in France. = Interlending & Document Supply, 33. köt. 3. sz. 2005. p. 158–161./

(Viszocsek Eszter)